

Smrt' je len odlet ku hviezdám

Dária Fojtíková Fehérová | Monitoring divadiel (www.monitoringdivadiel.sk) | 25.11.2021

Divadlo Aréna, Bratislava

David Bowie – Enda Walsh: Lazarus

Premiéra: 27. septembra 2021

Divadelná sezóna: 2021/2022

Preklad: Mário Drgoňa

Dramaturgia: Jana Slouková, Saša Sarvašová

Scéna: Juraj Kuchárek

Kostýmy: Eva Jiřikovská

Pôvodné inštrumentácie a aranžmán: Henry Hey

Hudobné naštudovanie: Ján Cibula

Hlasová pedagogička: Eva Banci

Pohybová spolupráca: Stanislava Vlčeková

Projekcie: František Pecháček

Réžia: Marián Amsler

Účinkujú: Robert Roth, Edita Koprivčević Borsová, Lenka Libjaková, Dávid Uzsák, Erik Žibek, Tomáš Pokorný, Sára Polyáková, Michaela Trokanová, Alexandra Lukáčová

Kapela: Ján Cibula, Branislav Novotný, Filip Kúdela, Rastislav Sumega, Ján Slezák, Tomislav Koprivčević

Muzikál Lazarus je labuťou piesňou Davida Bowieho. Pôvodná verzia v réžii Iva van Hoveho mala premiéru na Broadwayi len pár týždňov pred spevákovou smrťou, na sklonku roka 2015. Za spoluautora si Bowie zvolil Endu Walsha, ktorý vybral a zoradil piesne a prepísal pár stranový nápad na libreto. Ide o pokračovanie filmu The Man Who Fell to Earth. Bowie si v ňom zahral mimozemšťana, ktorý pristane na Zemi, aby získal vodu pre svoju planétu, zamiluje sa, stane sa objektom experimentov a navždy tu uviazne. Divadelný muzikál je pokračovaním filmu po mnohých rokoch. Mimozemšťana Thomasa Jeroma Newtona nachádzame tam, kde skončil – v dome pred množstvom televíznych obrazoviek, kde leží na posteli a pije gin akoby to bola voda. Vízie, ktoré má v psychedelickom stave, stierajú hranicu medzi realitou a výplodom fantázie. Popri asistentke Elly, ktorá sa o neho stará, sa mu zjavuje aj záhadné Dievča, rovnako uväznené medzi životom a smrťou, či masový vrah Valentín.

Tento muzikál naštudoval Marián Amsler v roku 2019 v Mestských divadlách pražských. V úlohe hlavného hrdinu sa alternujú dvaja herci, Igor Ozorovič a Ondřej Ruml. Ohlasy naň sú pozitívne, vrátane Ceny Thálie a Ceny divadelnej kritiky pre Eriku Stárkovú (Dievča) a nominácie na Cenu Divadelných novín za réžiu.

Amslerovi, našťastie, nebolo dosť a rozhodol sa, že by rád režíroval v tejto úlohe Roberta Rotha. V Divadle Aréna jeho nápad prijali a napriek prebiehajúcej rekonštrukcii ich vlastných priestorov ho zrealizovali v krátkom čase, ako hostia Divadla Pavla Országha Hviezdoslava.

Nie je cieľom tohto textu porovnávať českú a slovenskú verziu, ani sledovať, či ide o presný prenos inscenácie alebo či došlo k interpretačnému posunu. No jeden markantný rozdiel je zrejmy už na prvý pohľad. Český Newton je viac „bowieovský“: s ohnivými vlasmi, oblečený v cukríkových, pastelových farbách pôsobí ako výrez z obrazu Andyho Warhola, ako Bowieho dávne alter ego. V inscenácii Divadla Aréna Amsler stavil na prirodzený rockerský, inými slovami nedbalý, neupravený výzor Roberta Rotha. Imidž bývalej hviezdy podporuje aj nelichotivo presvitajúce tričko s odleskom vesmírneho skafandra. V Rothovi nemusíme hľadať Bowieho alter ego, nemusíme poznať prehistóriu postavy, román ani film, nepotrebujeme ďalšie vonkajšie znaky na definovanie existencie, ktorú nám na javisku odhaľuje. Je vyhorený, na konci so silami, apatický. Neschopný zomrieť, nechce žiť. Robí mu problém akýkoľvek kontakt, len s ťažkosťami odlepí pohľad od zeme, aby sa pozrel na človeka, ktorý s ním komunikuje, ťažko artikuluje, neprejavuje emócie.

Jeho kobka je malá, ale stále sa do nej zmestí dosť ľudí – tých, ktorí sa oňho starajú, aj tých, ktorí sú len výplodom jeho mysle. Z tesnoty svojho zúfaleho bytia kdesi v paneláku (byt je umiestnený ako výrez v stene nad javiskom) sa doslova prepadne do svojho podvedomia v celej šírke javiska. Scénograf Juraj Kuchárek ho obkolesil plesnivými, baktériami zasvinenými stenami s potrubiami a rebríkmi na cestu po tejto stoke či kanalizácii. Scéna ponúka viaceré možnosti interpretovania, ale všetky podporujú ideu vykorenenia. No štylizovaný pohyb postáv vnútri stien dopovedá, že ide o červy, ktoré sa hlavnému predstaviteľovi pohybujú v hlave a najmä, stále dokola. Iba kapela je umiestnená vonku, v priestore plnom zelene (kto chce, môže si to vyložiť ako útočisko, ktoré hudba poskytovala Bowiemu). No v istom momente ani hudba nepomáha – opakované „trieskanie“ do bicích či kláves, hlasy, ktoré Newton počuje, to všetko sa odohráva len v jeho hlave a ten nekončiaci hluk ho núti trhať si vlasy. Niektoré výstupy sprevádza temný, strašidelný hudobný podklad vyvolávajúci dojem opusteného hradu, v ktorom žije odľud, vydedenec (napríklad ako Nožnicovoruký Edward, doslova neschopný čohokoľvek sa dotknúť), čakajúci na vykúpenie.

Samotný príbeh je krehký, libreto drží pohromade vďaka Bowieho piesňam, ktoré zoradil Enda Walsh a dopísal k nim minimum dialógov. Bratislavské javiskové prevedenie však čerpá z obrovskej devízy – Marián Amsler je skúsený činoherný režisér, ktorý vie pracovať so štylizáciou, atmosférou, ale aj s naturalistickou surovosťou. Aj situácie či dialógy, ktoré by mohli pôsobiť nesúrodo či pozliepane, prejdú hladko a logicky do ďalšieho songu. Ten, kto hľadá veľkolepú muzikálovú šou, však bude sklamaný. Lazarus je intímny, uzavretý surreálny príbeh, ktorý tlmočí emócie prostredníctvom piesní. Netreba znalca Bowieho hudby na to, aby zapôsobili.

Je síce pravda, že ďalšie významové vrstvy textov sa môžu „stratiť v preklade“ (piesne sú v angličtine a titulované v slovenčine), ale herecký prejav jednotlivých predstaviteľov je natoľko tvárny, že by mohli spievať aj po švédsky a fungovalo by to.

Roth spieva vo výborne artikulovanej angličtine a spieva dobre. Čo nezaspieva, to dohrá, navyše vynikajúco frázuje (napríklad pri rytmicky a melodicky zložitej piesni Killing a Little Time). Niektorým songom dodáva viac expresivity, hereckého výrazu, čím robí postavu plastickejšou. Jeho prítomnosť na scéne je aktívna – aj keď len sedí v kúte, nemôže zmiznúť zo svojich vlastných vízií. Aj ostatné postavy sú takmer stále prítomné na javisku.

Ďalším zúfalým charakterom je Elly, Newtonova asistentka (Edita Koprivčević Borsová). Žijúca v neživom vzťahu so Zachom (Tomáš Pokorný) sa rozhodne prebudiť život v Newtonovi. Typický prípad ženy-spasiteľky, ktorá potrebuje niekoho zachrániť, chce cítiť, že je potrebná. Opatrná chôdza a nesmelé dotyky smerom k Newtonovi sú v kontraste k telesne kontaktnému, no mechanicky gymnastickému sexu s vlastným mužom. Neuspokojená vášeň ju napokon dovedie do nebezpečných situácií. Postave Elly patrí jedna z ikonických piesní, Changes. Koprivčević Borsová si pre ňu našla svoju originálnu interpretáciu. Nevstupuje do nej s ľahkosťou pôvodnej verzie, ani nonšalantne v štýle broadwayského aranžmánu: hneď od začiatku predznamenáva, že toto je jej čas na zmenu a prvé verše sú len dovysvetlením toho, čo sa musí stať. Šedá myška sa mení na dračicu a tento song je demonštráciou jej sily, vnútornej energie, odhodlania, ale aj zúfalstva. Podobne ďalší song Elly, Always Crushing in the Same Car, je emočne naplnený, pocit frustrácie podporuje aj ostrejší aranžmán tejto skladby a priamy kontakt s Thomasom Newtonom na scéne. Nenápadná herecká akcia medzi Elly a Zachom ozrejmuje, že Elly, ktorá je nespokojná v citovo chladnom vzťahu, sa aj tak stiahne pri akomkoľvek prejave lásky.

Veľkú príležitosť v inscenácii dostala herečka Lenka Libjaková. Jej Dievča je krehká až efemérna bytosť – od začiatku je zrejmé, že jej bytie v tejto stoke nemôže mať dlhé trvanie. Na krku má zavesenú fľašu od koly; je to tá voda, ktorú Newton hľadal, či je to živá voda preňho? Jej dievčenský až detský zjav, vysoko posadený hlas a zvonivý smiech tvoria základ pre fluidum nádeje, ktoré z nej vyžaruje a do prostredia plného baktérií prináša dokonca určitú sterilitu. Presvedčenie, že Newtonovi pomôže postaviť vesmírnu loď a dostane ho domov, vyjadruje jednoduchým detským gestom, ktorému sa nedá protirečiť, a aj Newton musí na jej hru pristúpiť. Aj Libjakovej spev je ako z iného sveta: čisté, zreteľné tóny tvorí bez nadbytočnej expresivity, ktorá tejto optimistickej postave neprislúcha, dobre pracuje s dynamikou aj frázovaním.

Masový vrah s rozporuplným menom Valentín – neodbytný, zvláštne príťažlivý votrelec – hľadá svoje obete medzi zamilovanými párami. Toto stelesnenie zla, tento „láskovrah“ by mohol byť len výplodom chorej mysle – po jeho vraždách neostanú stopy krvi, iba prepichnutý balónik. Násilím ovládne Elly, umlčí ju, ale je to naozaj on, či je to len prelud, ktorý sa jej zmocní podobne, ako ju ovláda identita Newtonovej dávnej lásky, Mary-Lou? Dávid Uszák v postave Valentína strihá výrazy aj intonácie: je pobavený, unudený, krvilačný, pomstychtivý, detsky odutý... Uszák svoje songy zvládol intonačne aj výrazovo.

V postave Ellinho manžela Zacha sa v inscenácii objavuje aj trocha humoru. Na malom priestore vytvára dostatočne čitateľnú postavu muža, ktorý tiež žije v inej realite. Erik Žibek (dvojrola Michael/Ben) trochu bojuje s piesňou The Man Who Sold the World (na prvej repríze mu vyšla lepšie než na premiére). Piesni chýba rozprávačstvo – dynamika a rozfázovanie textu, aby nepôsobila ako ukričaný manifest, ale ako vstup do príbehu.

Choreografia Stanislavy Vlčekovej sa stala významotvornou súčasťou celku. Hoci ide o muzikál, jedinou hromadnou choreografiou je pieseň Valentína a aj tu ide skôr o dark cabaret, nie o typické tanečné muzikálové číslo ukončené gestom „jazz hands“. Pohyby sú štylizované – najmä u dvojice nazvanej Tínedžerky, ktoré sa presúvajú po priestore, visia vo vykrivených pózach, ako červy sa zavírajú hlbšie do mozgu, podporujú odcudzenie a samotu. Ideové posolstvo inscenácie sa koncentruje do songu Where Are We Now?, v ktorom Newton stojí sám pred mikrofónom, osihotený, okolo neho sa pohybujú ľudia z jeho života i z jeho vízií, ktokoľvek. Melancholická, nostalgická pieseň o spomienkach na minulosť zrazu dostáva rytmus v bicích, v gitarovom sóle, aj v náhodných, no koordinovaných výskokoch postáv zoskupených okolo Newtona. Jednoduché, silné, paradoxné – melódia spolu s choreografiou dojímajú a zároveň burcujú k aktivite, no Newton sa zatiaľ díva ďaleko do diaľky a len chvejúca sa ruka prezrádza, čo všetko sa deje v jeho vnútri.

Je to malý zázrak, že sa muzikál Davida Bowieho dostal na slovenské javisko. Priniesol závan „veľkého sveta“. Odvážne otitulovanie produkcie slovom muzikál je tiež pre naše končiny nevídané. Ale fanúšikovia Bowieho to zaiste pochopia a bežným divákom sa rozšíria obzory. Muzikál totiž nemusí byť len o veľkom ansámblí a chytľavých piesňach (hoci som presvedčená, že aj zarytý ignorant si tu vďaka hudobnej všehochuti niečo nájde). Intímny obraz psychického stavu človeka, ktorý všetko mal a všetko stratil, sa končí pozitívne – vytúženou cestou „do vesmíru“. Záverečný obraz vzdáva hold Bowiemu odkazom na jeho song Lazarus. Newton odchádza do svojej vesmírnej lode – postele – ako Shakespearov Lear, ktorý nachádza zmierenie u svojej dcéry, ktorá mu predtým zomrela v náručí. Komplikovanosť a surreálnosť situácií, hmľistá hranica medzi realitou a vidinami, aj režijské nápady podporujú viacvýznamovosť a ponúkajú možnosť všímať si, rozmýšľať, rozkrývať detaily. A záver prináša zvláštny druh katarzie – aj niekto taký vykorenený a vnútorne rozorvaný môže nájsť svoj pokoj, ktorý prináša smrť.